

JOAN JOSEP D'ÀUSTRIA (1629-1679) I EL GRAN CONDÉ (1621-1686): HISTÒRIES ENTRELLIGADES.

Fernando Sánchez Marcos

«*Piangi, piangi, Spagna que hai perduto il tuo Sole* [Plora, plora, Espanya, que has perdut el teu Sol]». Amb aquest rotund ditirambe l'italià Leti finalitza la biografia, un xic novel·lada, de Joan (Josep) d'Àustria, després d'haver-NE narrat la mort, esdevinguda el 1679 quan ja era primer ministre de la Monarquia Catòlica de Carles II¹. «*Je viens de perdre le plus grand homme de mon royaume!* [Acabo de perdre l'home més gran del meu regne!]», exclamà Lluís XIV, el Rei Sol, en conèixer, set anys més tard, la notícia de la defunció del Príncep Lluís II de Borbó, conegut com el Gran Condé, el segon dels meus *dramatis personae*².

Les trajectòries biogràfiques, gairebé estrictament coetànies, del fill natural reconegut de Felip IV i del Gran Condé constitueixen en bona mesura vides paral·leles, en el sentit plutarquià i en el de seguidors actuals tan excel·lents d'aquest gènere, en sentit lat, com John Elliott³. Recordem que els nostres dos personatges foren prínceps de sang reial, molt propers a la Corona, ambiciosos i brillants. Somriguts ben aviat per Mart i aureolats de glòria, ambdós iniciaren un estira i arronsa a les respectives reines regents i als seus avorrits, durant la minoria d'edat dels hereus. El Gran Condé s'enfrontà a la vídua espanyola de Lluís XIII i a Mazarino en temps de la Fronda, a meitats de segle; mentre que el segon, Joan Josep d'Àustria, féu el mateix amb la vídua austríaca de Felip IV i el seu favorit Nithard els anys 1667-68. Tots dos especularen durant un temps amb el tron electiu de Polònia, cuidaren la imatge, tingueren periodistes polítics o pamfletistes enrolats en la seva causa i foren protectors de les lletres.

1. LETI, Gregorio: *La vita di don Giovanni d'Austria, figlio naturale di Filippo IV, Re di Spagna*. Colònia, 1686. La referència al sol, com a símbol i centre, en el que podríem denominar potser la representació política biosistemàtica del Barroc és ben coneguda i freqüent. Un interessant testimoni al respecte, unes dècades abans, el tenim en l'argumentació que féu Josep de Margarit i de Biure, «Embaxador del Principat de Catalunya a sa Magestat Christianissima» el 1641 per a reclamar la presència de Lluís XIII a Catalunya: «*que ansi como las plantas no pueda(n) medrar sin la vista del sol, tampoco señor [los catalanes] no pueden medrar ni quedar aconsoledos de sus trabajos y aflicciones sin la vista de V. Magd.*» (còpia publicada a Barcelona: ETTINGHAUSEN, Henri, *La guerra dels Segadors a través de la premsa de l'època*. Barcelona, 1993, pp. 1462-1463).

2. Exclamació recollida a PUJO, B.: *Le Grand Condé*. París, 1995, p. 385.

3. Pensem en el seu *Richelieu and Olivares*. Cambridge, 1984. (Trad. cast.: Barcelona, 1984).

Un altre aspecte en comú entre Joan Josep d'Àustria i el Gran Condé que ens interessa especialment per la temàtica d'aquest Congrés és el fet que, en alguna etapa de la seva vida, els dos combateren a Catalunya o per Catalunya, fins al punt d'ésser considerats –a causa del fervor monàrquic de l'època– amb gran deferència per la Generalitat i pel Consell de Cent de Barcelona, les institucions catalanes més significatives de l'època.

En aquesta comunicació sobrevolem els recorreguts vitals d'ambós prínceps, en part paral·lels, tal i com ja hem assenyalat, i en algun moment divergents, com veurem posteriorment. Amb tot, centrarem la nostra atenció en els aspectes, moments i territoris històrics (sens dubte Catalunya, però també Flandes) en els quals s'entrelliguen les seves històries. Més que vides paral·leles, volem analitzar històries entrelligades. I tot això en el context de la reconfiguració de l'ordre internacional i polític-constitucional europeu que es produeix a meitats del segle XVII, durant i després de la crisi d'unes Monarquies occidentals orientades vers l'absolutisme.

Durant la meva investigació, de fa alguns anys, sobre Joan Josep d'Àustria i la seva relació amb Catalunya, vaig començar a entreveure el paral·lisme i les divergències entre el fill de Felip IV i el vencedor a Rocroi (i posteriorment *frondeur*)⁴. Una renascuda atracció pel complex i enigmàtic tema de la Fronda⁵, i també per les profundes repercussions d'aquesta en la trajectòria històrica de Catalunya i de la Monarquia espanyola, ha contribuït a que hagi començat ara a seguir les petjades polítiques i personals del Gran Condé. Pel que fa a aquest i en referència a les fonts franceses, els meus primers contactes han estat amb algunes Memòries coetànies (especialment les de Pierre Lenet, jurista i conseller de la màxima confiança de Condé), la *Vie du Grand Condé* –escrita per un descendent seu– i amb d'altres recopilacions de fonts editades el segle passat en la utilíssima col·lecció Petitot⁶. Naturalment les gasetes coetànies impreses a Catalunya, editades per H. Ettinghausen, constitueixen una font important per a la percepció en l'opinió pública catalana de la figura del Príncep i dels esdeveniments de la Fronda, encara més si es té en compte que inclouen també un bon nombre de relacions sorgides fora de Catalunya⁷. D'altra banda, els coneguts *Avisos* del periodista coetani Jerónimo de Barrionuevo ofereixen algunes notícies saboroses que circulaven per Madrid, així com expressions felices, sobre les aventures de Condé o dels seus emissaris a la Cort⁸.

Com a fonts inèdites consultables cal destacar les sèries arxivístiques emanades del Consell de Cent de Barcelona i de la Diputació del General de Catalunya –treballades ja en bona part per J. Sanabre– i la documentació del Consejo de Estado relativa a les negociacions entre Felip IV i el Gran Condé que hem començat a estudiar⁹.

4. Els resultats d'aquella investigació a Sánchez Marcos, Fernando: *Cataluña y el Gobierno central tras la Guerra de los Segadores, 1652-1679. El papel de don Juan de Austria en las relaciones entre Cataluña y el Gobierno central, 1652-1679*. Barcelona, 1983.

5. Aquella atracció s'ha vist afavorida per les col·laboracions científiques al voltant del 350 centenari de la pau de Westfàlia. Entre elles, Sánchez-Marcos, Fernando: «The Future of Catalonia. A Sujet *Bridant* at the Münster Negotiations», a: DUCHHARDT, Heinz (ed.): *Der Westfälische Friede*. Munich, 1998, pp. 273-291.

6. L'exemplar consultat a Lunel de les *Mémoires de Pierre Lenet, Procureur général au Parlement de Dijon, et Conseiller d'Etat, Contenant l'histoire des guerres civiles des années 1649 et suivantes, principalement celles de Guiene et autres provinces constituées els toms LIII i LIV* (París, 1826) de la *Collection des Mémoires relatifs à l'histoire de France depuis l'avènement de Henri IV jusqu'à la paix de Paris conclue en 1763, avec des notices sur chaque auteur et des observations sur chaque ouvrage*, editada per A. Petitot i Monmerqué. Existeixen altres edicions de les Memòries de Lenet. La vida del Gran Condé mencionada, escrita pel seu descendent, i coetani de la Revolució del 1789, Louis-Joseph de Bourbon, prince de Condé, forma part d'unes *Mémoires pour servir à l'histoire de la maison de Condé*, publicades a París el 1820. Aquesta obra, tot i que *pro domo sua* en sentit literal, està no mancada d'interès, també per l'amnèsia selectiva dels anys 1647-1660 en la correspondència adjunta del Gran Condé que s'hi insereix. (Agraeixo a la Prof. Yvette Carbonell-Lamothe les seves gestions per facilitar el meu treball a la Bibliothèque Municipale de Lunel).

7. Vegi's la referència bibliogràfica de l'ed. facsimilar d'Ettinghausen en la nota 1.

8. Els *Avisos de don Jerónimo de Barrionuevo, 1654-1658*, 2 vols., han estat editats, amb estudi preliminar per A. Paz y Meliá, (Madrid, 1968) en la Biblioteca de Autores Españoles, toms CCXXI i CCXXII.

9. Pel que fa a Josep Sanabre, sobretot la seva molt important obra, entre d'altres raons pel seu apèndix documental, *La acción de Francia en Catalunya (1640-1659)*. Barcelona, 1956, malauradament no reeditada. Pel que fa referència a la documentació del Consejo de Estado del Archivo General de Simancas [AGC., CE.] hem consultat de moment els lligalls [llig.] 2.077 i 2.078.

Pel que fa a la bibliografia, ens hem beneficiat especialment de la biografia completa, relativament recent i documentada, escrita per Bernard Pujo, *Le Grand Condé* (París, 1995), que incorpora les informacions i les apreciacions d'estudis anteriors com el monumental del duc d'Aumale o el clàssic de Montgrédien¹⁰. Com que hi ha una etapa de la vida de Condé –la més problemàtica– totalment lligada a la segona Fronda, dos estudis relativament recents que han sintetitzat i reinterpretat les nombroses investigacions precedents sobre aquella guerra civil francesa amb algunes dimensions revolucionàries, ajuden a comprendre la seva trajectòria i la seva cojuntura. Em refereixo en concret a l'estudi d'Orest Ranum, *The Fronde. A French Revolution, 1648-1652* (posar ciutat? 1993) i al de Michel Pernaud, *La Fronde* (posar ciutat? 1994): el primer, potser més àgil, global i sintètic; i el segon, més documentat, ampli i erudit¹¹. In *extremis*, en la revisió final d'aquest article, he pogut incorporar encara algunes referències de l'esplèndid llibre de Katia Béguin, *Les Princes de Condé. Rebelles, courtisans et mécènes dans la France du Grand Siècle* (posar ciutat?, 1999)¹².

He realitzat una breu presentació de les fonts i bibliografia que m'han permès senyalitzar l'itinerari polític i vital del Gran Condé. Considero innecessari realitzar quelcom anàleg respecte a Joan Josep d'Àustria per dos motius. En primer lloc, perquè les meves informacions són bàsicament les que ja he utilitzat en el llibre esmentat en la nota 4, al qual remeto al lector també per a les fonts. En segon lloc, perquè la gran majoria dels lectors d'aquesta comunicació estan probablement molt més familiaritzats amb Joan Josep d'Àustria, com a personatge hispànic, que no pas amb el Gran Condé; i coneixen millor la historiografia sobre la crisi de la Monarquia Catòlica el 1640 i la Guerra dels Segadors que l'existent sobre la Fronda¹³.

Sintetitzarem molt l'etapa iniciàtica biogràfico-militar dels nostres dos personatges. Educats amb cura en les armes i en les lletres, tant en el cas de Joan Josep com en el del Gran Condé, dos nois molt vius i brillants es veuen aureolats per la glòria militar a una edat molt primerenca. El 19 de maig del 1643, als 23 anys, pocs dies després de la mort de Lluís XIII, Lluís II de Borbó –llavors encara duc d'Enghien–, aconsegueix, en la decisiva batalla de Rocroi en front de les tropes de Felip IV, el seu primer gran triomf com general, tot i que ja havia participat anteriorment en les campanyes franceses de Picardia (1640) i del Rosselló (1642)¹⁴. La importància d'aquest triomf queda reflectida pictòricament, entre d'altres obres, en el cèlebre retrat a l'oli, significativament a tamany natural, que un deixeble de Justusvan Egmont fa a Enghien el 1645¹⁵. Després d'aquest èxit en vindran d'altres a Friburg i a Philippsburg (1644) i la costosa victòria de Nördlingen el 1645. Pocs anys després, el 1647 i 1648, els èxits bèl·lics i polítics a Nàpols i Sicília són els llorers que, des dels 18 anys, aconsegueix o li són atribuïts a Joan Josep d'Àustria, en favor de la Monarquia hispànica, sota Felip IV que havia reconegut Joan Josep com fill el 1642¹⁶. A tots aquests triomfs s'afegirà, el 1650, la recuperació de les

10. AUMALE, [H. D'Orléans], duc de: *Histoire des princes de Condé aux XVIIe. et XVIIIe. Siècles*, 8 vols., París, 1885-1896. (En els lligalls de Simancas esmentats hi ha constància que se'n van facilitar còpies a d'Aumale). MONTGRÉDIEN, Georges: *Le Grand Condé*. París, 1959.

11. Agraïxo a Jean-Louis Guereña que m'hagi donat a conèixer la sòlida obra de Pernaud, un especialista en la història de la Lorena. La familiaritat del nordamericà Orest Ranum amb el segle XVII francès no necessita pas ponderació en el nostre entorn universitari.

12. Dec a Pere Molas la ràpida localització d'aquesta obra.

13. Ressenyo i utilitzo la historiografia recent sobre la crisi hispànica i catalana del 1640 a SÁNCHEZ MARCOS, Fernando: «The Struggle for Freedom in Catalonia and in Portugal», a K. Bussmann i H. Schilling (eds.): *1648. War and Peace in Europe*. Essay Volume 1, Münster, 1998, pp. 207-213. Pel que fa a Joan d'Àustria, després del meu llibre s'ha publicat la tesi doctoral de CASTILLA SOTO, Josefina: *Don Juan José de Austria (hijo bastardo de Felipe IV): Su labor política y militar*. Valladolid, 1992, que amplia considerablement respecte el meu estudi, més monogràfic, el tractament d'algunes etapes de la vida de Joan, com les seves campanyes a Portugal en la dècada de 1660.

14. Lluís II de Borbó només adquirí el títol de Príncep de Condé el 1646, quan va morir el seu pare. El domini senyorial de Condé-en-Brie, del qual derivava el títol, estava en poder de Lluís I de Borbó, besavi del Gran Condé, des de mitjans del segle XVI. (Mapa amb la distribució geogràfica dels copiosíssims béns immobiliaris del pare del Gran Condé, a Béguin, K.: 1999, p. 36).

15. En aquest quadre, en el qual apareix el futur Gran Condé dret, amb armadura, la mida natural indica l'alta estima del personatge, ja que el format habitual per al gènere de retrats de comandants militars era la meitat del natural. (Precisions de Jutta GÖTZMANN a: *1648: War and Peace in Europe. Exhibition Catalogue*. Münster, 1998, p. 381 on es reproduïx aquest retrat).

16. En la reducció definitiva de l'aixecament de Nàpols l'abril del 1648 tingué un paper molt destacat, de fet, el comte d'Oñate. Felip IV, malgrat això, assegurava a Joan Josep en carta del 15 de juny de 1648: «También he mandado prevenir en la forma que me ha parecido suficiente y necesaria, que todos entiendan, que el buen suceso del día seis de abril, y todo lo demás antecedente y

fortaleses marítimes properes a la Toscana de Piombino i Portolongone.

Observem, per tant, paral·lelismes inicials en les trajectòries de Joan Josep i del Gran Condé, però també una diferència important i lògica. Mentre que els escenaris dels triomfs del primer foren en bona part marítimes, començant per Nàpols, el Gran Condé gairebé no s'apropà al mar ¹⁷. Després de Mart, Venus. Els nostres dos personatges gaudeixen de la seva glòria tranquil·lament, tot i la seva condició, en el cas de Joan Josep d'Àustria, de membre de l'orde religiós-militar de Sant Joan.

En la trajectòria biogràfica de Condé, el virregnat a Catalunya, és un interludi de pocs mesos. Mazarino, en part per la reputació militar adquirida pel Príncep i per la seva sang reial, i en part també per allunyar-lo de la Cort, on la seva figura –segons opinió seva– creixia perillosament, decideix enviar-lo a Catalunya per reprendre la iniciativa bèl·lica davant la pressió espanyola, taxant-li els recursos. Quan els Consellers de Barcelona coneixeren la notícia d'aquesta elecció, escrigueren a la Cort francesa, el 20 de març de 1647: «Tota esta Ciutat ha tingut general contento desta gran nova y estima como es raho la merce rara que V.M. es estat servit ferli enviand a ella y al Principat un Príncep Primer de Sanch Real» ¹⁸. Durant l'estància a Catalunya es produí l'intent, no reeixit, de Condé, per a la recuperació de Lleida el juny del 1647, en part per excés de confiança. Si bé l'acció no fou cap desastre militar, entelà un xic la seva reputació. El desenllaç de la lluita per Lleida se sabia, d'altra banda, que constituïria una arma, per una o altra Monarquia, en les negociacions de pau que s'esdevenien a Münster, tal i com ho testimonia la correspondència amb els representants espanyols i francesos enviats a aquella ciutat ¹⁹.

Condé gairebé no va tenir temps d'introduir-se en les complexitats dels conflictes polític-constitucionals i clientelars de la Catalunya vinculada (o associada) a França, tot i que tractà d'asserenar-los el novembre del 1647 anà més enllà dels Pirineus ²⁰. Un cop a Flandes es rescabà de la decepció del Segre, amb la victòria de Lens (20.8.1648), en els Països Baixos espanyols, –èxit clamorós i decisiu– que contribuí a accelerar la pau, firmada a Münster el 24 d'octubre d'aquell any, entre l'Imperi i França en condicions avantatjoses per França ²¹.

La primera relació directa de Joan Josep d'Àustria amb Catalunya comença el 1651, – anys més tard que la de Condé–, i s'estén fins el 1656. Joan Josep no havia vingut pas al Principat des d'Itàlia a fer la guerra a Felip IV, sinó a donar-li la pau, dirà el seu panegirista Fabro Bremundán. Un eufemisme. Els anys 1651 i 1652 representen una de les èpoques en què les històries de Joan Josep i del Gran Condé s'entrelliguen de manera més important i amb més gran incidència a Catalunya.

L'esclat obert de la guerra civil de la Fronda, gairebé coetani a la pau de Westfàlia, desorganitza el sistema polític-militar gal a Catalunya, que es ressenteix dels allotjaments i d'altres conculcacions dels seus drets per part dels francesos, mentre augmenten els partidaris de la Monarquia hispànica. Es tracta d'una evolució que ha estat estudiada, entre d'altres, per J. Sanabre tot i que des d'una perspectiva força unilateral.

subsecuente para la perfección de la quietud y sosiego del Pueblo, y Reino de Nápoles, (...) se obró por vuestra mano, y que se os debe la gloria de aquel trabajo». (A.G.S., CE, llig. 6.152. Citada a CASTILLA, Josefina, *Don Juan José...*, p. 71). (Per referències bibliogràfiques actualitzades sobre la crisi política napolitana de 1647-48, vegi's la contribució de V. Ivo Comparato a aquest Congrés).

17. De fet, el primer títol específic que li fou concedit a Joan d'Àustria, després del seu reconeixement per Felip IV, fou el de Príncep de la Mar, el 1647.

18. Arxiu Històric Municipal de Barcelona, Consell de Cent, Lletres Closes, VI-92, ff. 92-3.

19. Vegi's, per exemple, la *Colección de documentos inéditos para la historia de España*, v. 83 (Madrid, 1884), pp. 291 i ss., 305 i 538.

20. Sobre aquests conflictes, encara no ben esclarits, i sobre el virregnat de Condé a Catalunya, vegi's Sanabre, *La acció...*, pp. 367-391.

21. Sobre la interrelació entre els orígens de la Fronda i la pau de Westfàlia, vegi's les contribucions de Paul Sonnino i Lucien Bély, a: DUCHHARDT, H. (ed.): *Der Westfälische Friede*, pp. 217-253.

Si bé Condé va estar al costat del govern de Mazarino durant la primera etapa de la Fronda, la denominada Fronda parlamentària²², posteriorment canvià de bàndol. Ensuperbit per les seves victòries i potser transmutat per l'experiència de més d'un any de cautiveri (ordenat per Mazarino), arribà a flirtejar amb una revolta que adquirí un important component popular a París, l'estiu del 1652, i sobretot a Guyena (*L'Ormée*)²³. Condé fins i tot va subscriure aliances, de príncep a príncep, amb Felip IV. Segons la lletra dels tractats entre ambdós (Maubege, 26.10.1651 i Madrid, 6.11.1651) l'adversari comú no era pas el Rei de França sinó Mazarino com a obstacle per a la conclusió de la pau. Per tots aquests tractats Felip IV es comprometia a posar a disposició de Condé força tropes en els Països Baixos, 30 naus de guerra amb 4.000 homes en el cap de riu de Burdeus i importants subsidis econòmics²⁴. D'altra banda, alguns dels autors que combateren amb les seves plomes a favor de Condé i en contra de Mazarino, com Dubosc-Montandré, afavoriren l'aparició d'idees radicals o demagògiques, en mig d'aquesta enorme batalla de paper imprès que es lluirà a París i a d'altres ciutats de França –com Burdeus– on el model dels anivelladors anglesos tingué un cert ressò²⁵.

Mentre França bullia en la guerra civil i alguns generals francesos afectes a Condé (com el comte de Marchin) abandonaven Catalunya en mig de la indignació de les autoritats catalanes radicades a Barcelona 26, els exèrcits i la causa de la Monarquia hispànica –abanderada per Joan d'Àustria– guanyen terreny a Catalunya, en bona part però no pas únicament, a causa de la Fronda anomenada a voltes, en aquesta fase, Fronda condeana.

Una de les fites biogràfiques més importants tal vegada en la vida de cadascun dels nostres dos protagonistes tingué lloc l'octubre del 1652. El dia 12 d'aquell mes, Condé que considerava ja perduda la seva causa a París, abandonava la ciutat, camí dels Països Baixos espanyols o reials, abans que el jove rei, Lluís XIV –aquí Condé havia subestimat–, faci la seva entrada a la capital francesa. Un dia després, el 13 d'octubre de 1652, després del seu pacte ambigu amb

22. En aquesta fase de la Fronda, Condé va posar al servei de la Regent no només les seves tropes, sinó també la seva fortuna personal, enfront de la bancarrota de l'Estat, avalant, l'abril del 1649, els crèdits concedits pel banquer d'Estrasburg Herwarth.

23 Segons les *Memorias* de F. De La Rochefoucauld, molt proper a Condé, aquest va decidir «reconciliar-se con los de la Fronda, creyendo que nada destruiría mejor la mala opinión que de él se tenía que su alianza con gente [els «fronderos» en la traducció de C. Rivas Cherif] cuyas afeciones y sentimientos compartían ciegamente los pueblos y la mayoría del Parlamento» (Madrid, 1919, p. 99). (Agraïxo a Xavier Baró Queralt, a més del seu treball per traduir aquesta comunicació al català, que m'hagi posat de manifest l'interès de la citada edició). El poder de Condé assoleix el seu zenit el 1651. El mes de maig, després que la regent li concedís, entre d'altres càrrecs i honors, el govern de Guyena, Mazarino comentà des del seu exili: «Après cela, il ne reste plus à Monsieur le Prince que d'aller se faire sacrer à Reims» (Cit. a B. Pujo, 1995, p. 187). Aquesta hiperbòlica percepció queda reflectida també en el títol d'una gasetta publicada a Sevilla a finals d'aquell any: «Relación de los alborotos y guerras civiles de Francia, y como los Príncipes Malcontentos pretenden coronar en aquel Reyno al Príncipe de Condé». (H. Ettinghausen, 1993, t. 3, p. 1255).

24 Segons Pierre Lenet, «Dès le commencement de la prison de M. Le Prince [de Condé, el 18.1.1650] ils [les Espagnols] pensèrent sérieusement à profiter des désordres qu'elle pourrait causer. Ils ne pouvaient manquer d'en avoir de la joie, et parce que ce coup inopiné leur préparait des nouveautés avantageuses en France, et parce qu'il otait en meme temps un grand capitain qui faisoit triompher ses armes, et qui gagnait toutes les campagnes des batailles et des places sur eux de telle considération, qu'à peine pouvaient-ils respirer. Il étoit de leur prudence de nous témoigner de l'amitié dans cette conjoncture, de nous plaindre et de nous protéger». [*Mémoires de Pierre Lenet*, (ed. Petitot, París, 1826), vol. 2, p. 31]. Tenim un bon testimoni, des d'una altra perspectiva, de les múltiples dimensions, complexitats, exigències i vacil·lacions de Condé a Burdeus en les seves negociacions amb l'agent clau de Felip IV, Baró de Wateville, en un informe escrit per aquest a Madrid, des del cap de riu de Burdeus, el 8 de novembre del 1651. Shi llegeix: «Halle las cosas del Principe en mui buen estado [...] pero con poca resolucion en recibir descaradamente las Armas de V[uestra] M[ajestad] escusandose sobre el poco numero de la gente que tiene l'Armada, con decir que es lo que vasta para constituirle totalmente criminal, y no para sustentarle y sacarle de los empeños que prebiene». Wateville, després de comentar l'intercanvi de regals en la seva entrevista amb el Príncep de Condé i els seus partidaris (caballs de raça i altres), escriu que «Antes de partir embie cantidad de Guantes de Ambar y chocolate a la Princesa y a la Duquesa» [de Longueville, la germana de Condé], i pondera després la necessitat de recolzar amb importants recursos econòmics el partit de Condé en aquests termes: «El Partido del Principe es ymposible que dure y se conserve sin grande y puntual asistencia de V. M. Por mas que gaste el Principe por quanto se forma de muchos Principes, Duques, Pares, Mareschales de Francia y otros cabos principales que no dependen uno de otro ni se pueden mantener unidos si no es con el ynteres porque no tienen oy un quarto en Francia y los gastos son mas excesibos que nunca, y esta gente pide dineros y se gobierna con ellos y no de ninguna manera con aconsejarlos a moderarse». AGS, CE, llig. 2077.

25. La importància i influència del model anglès en el moviment revolucionari de l'*Ormée* de Burdeus és objecte de discussió entre els especialistes. Mentre que és considerada capital i evident per Cheruel, Porchnev i Lutaud; per Kossmann i Kötting, el model anglès no expressa autènticament el pensament dels *Ormistes*. Per la seva part, O. Ranum pensa que els *Articles de l'Union*, un dels grans manifestos de l'*Ormée*, que combinen idees d'economia moral i catolicisme popular, mereixen un lloc entre els grans textos revolucionaris de la societat occidental.

els Consellers de Barcelona, Joan Josep d'Àustria, al capdavant de l'exèrcit que assetjava la ciutat comtal, hi fa la seva entrada solemne ²⁷.

Més enllà de les fites biogràfiques, ambdues dates marquen, segons la nostra opinió, dos punts de referència en la història de les monarquies occidentals: a França, l'absolutisme Monàrquic s'afirma sobre els grans aristòcrates que constituïen, militarment, política i econòmica, un poder semiautònom. És il·lustratiu en aquest sentit el fet que Condé d'ençà que inicià tractes amb Felip IV, tingué successius ambaixadors a Madrid. En la Monarquia composta hispànica, Joan Josep d'Àustria assoleix una certa acomodació amb el poder semiindependent de Barcelona, com a cap de Catalunya, retallant un xic aquest en termes militars i polítics, sense alterar substancialment l'estructura constitucional de Catalunya. De manera similar, a França, Burdeus, capital de la Guyena frondista i ciutat que havia tractat gairebé d'igual a igual a la Monarquia fins aquell moment, ha d'acceptar també un any després un acord amb el govern de Mazarino en termes anàlegs als que Barcelona va haver de pactar amb Joan Josep d'Àustria ²⁸.

En la darrera fase de la pugna franco-espanyola immediatament anterior al tractat dels Pirineus del 1659, Joan Josep d'Àustria i Condé lluitaren plegats als Països Baixos en els exèrcits de la Monarquia catòlica. Ambdós contribuïren a la defensa de Valenciennes i, després de l'entrada decisiva en la contesa, a favor de França, de l'Anglaterra de Cromwell, ambdós Prínceps pateixen la derrota clau de les Dunes prop de Dunquerque, el 14 de juny del 1658 ²⁹. A les Dunes, una batalla lluirada malgrat l'opinió contrària de Condé, la vida d'aquest va córrer, un cop més, un risc seriós.

El fill de Felip IV i el seu ocasional aliat abandonaren Brussel·les el 1659. Joan Josep ho féu el mes de març abans de la firma de la pau dels Pirineus i Condé poc després de la seva rúbrica, a finals de desembre ³⁰. Justament en aquella pau, els durs efectes de la qual són prou coneguts per Catalunya, el tractament que s'havia de donar a Condé, l'Alexandre francès, després súbdit rebel, fou una de les moltes dificultats a resoldre.

Els anys posteriors són més aviat grisos per ambdós personatges. Per a Condé, perquè, tot i ésser rebut de nou a la gràcia reial, el 27.1.1660 a Aix-en-Provence, es veu reduït a una funció d'aparell, d'ostentació decorativa a l'entorn cortesà del Rei Sol, mentre comença a dedicar la seva atenció a la seva mansió de Chantilly. Només el setembre de 1667 Lluís XIV torna a atorgar-li una importantíssima missió militar essent nomenat comandant suprem de l'exèrcit d'Alemanya. Pel que fa a Joan Josep d'Àustria són anys poc gloriosos, perquè les campanyes en les quals dirigeix l'exèrcit de Felip IV que es proposava la recuperació de Portugal foren un fracàs que frega la ignomínia.

Després de la mort de Felip IV el 1656, sota la regència de Mariana d'Àustria i en Nithard de favorit, Joan Josep d'Àustria representa en certa manera, el paper que havia desempenyat Condé durant la minoria d'edat de Lluís XIV, un gran Príncep de la sang, brillant i susceptible d'aglutinar i capitalitzar els descontentaments de natura múltiple, en aquell temps d'un cert buit de poder. També Joan Josep, tal i com havia fet Condé a la Guyena el 1650, arriba a una província fronterera amb una forta personalitat diferenciada, a la recerca de

26. El comte de Marchin, originari de Lieja, que abandonà Catalunya amb les seves tropes el setembre del 1651 per posar-se al servei de Condé, il·lustra molt bé, com afirma Pernot, la solidesa dels llaços de fidelitat que unien les criatures d'un gran o d'un príncep de la sang al seu senyor.

27. Sobre les condicions i significació d'aquesta reincorporació de Barcelona a la Monarquia espanyola, vegi's el meu *Cataluña y el Gobierno central*, especialment p. 49-69. Hi ha una referència a algun treball recent de Josep M. Torras, el qual insisteix més en els aspectes de repressió que tingué aquell retorn, a SÁNCHEZ MARCOS, F. «The Struggle for Freedom...» (1998), p. 213.

28. Les condicions per a Burdeus en la capitulació del 27.7.53 (amnistia amb algunes exclusions, ratificació dels seus privilegis, imposició de nova jurada –consell municipal–, reconstitució de la fortalesa que dominava la ciutat i exili transitori del *Parlement*) tenen punts en comú amb les capitulacions per a Barcelona del 1652.

29. Segons els *Avisos* de Barrionuevo, la nit anterior a la derrota de les Dunes havia aparegut un presagi en el cel de Madrid «en una sierpe de nube que exhaló un globo de fuego» (v. II, p. 204).

30. Pel que fa al paper de Luis de Haro i de Mazarino en aquesta pau, és molt expressiva aquesta frase d'una carta procedent de Madrid, del 30.09.1659, recollida en els mencionats *Avisos* que comenta les notícies arribades de San Sebastián sobre les negociacions envers el futur del príncep de Condé: «La cierta es que ambos [Haro y Mazarino], desde cuatro tablas plantadas en un palmo de islote, están hechos los árbitros de Europa» (t. 222, p. 215).

protecció i suport. En el cas de Joan Josep, aquesta província fou, el novembre del 1668, Catalunya³¹.

Voldria aturar-me un moment en la incidència que l'experiència de la Fronda tingué probablement en el comportament de Joan d'Àustria durant els seus intents d'aconseguir el poder, enfrontant-se obertament a Nithard els anys 1668-69. Noves lectures de bibliografia i fonts han precisat i reforçat la interpretació que em semblava haver aguatat –quan vaig treballar sobre la relació entre Joan d'Àustria i Catalunya– en dues vessants.

Per una part, pel que fa referència a la consciència que Joan d'Àustria tingué de la importància de la propaganda. Ja Gabriel Maura, en el seu clàssic treball sobre Carles II i la seva època, havia qualificat de primera batalla de premsa de la nostra història la que enfrontà Joan d'Àustria i Nithard. Molt probablement, aquesta consciència va quedar molt clara en el fill de Felip IV pel coneixement que va tenir, sens dubte, durant la seva estada en els Països Baixos, de la influència d'aquesta batalla de les plomes en la Fronda francesa. A través de l'estudi de Pernaud sobre la Fronda, m'he retrobat amb *topos* que em resultaven familiars en els escrits que feia difondre Joan Josep d'Àustria i que temien els partidaris de Nithard. Així, la necessitat que la Corona alleugerís els pobles de la càrrega excessiva dels tributs i que s'apartés dels financers corruptes (titllats de sangoneres a Espanya o de serps a França).

Per una altra part, algunes expressions un xic vagues i enigmàtiques en els propis manifestes de Joan el 1669 són fruit probablement de la seva pròpia vivència italiana i també de l'experiència seguida de ben a prop en el cas de Condé: *la fuite en avant* d'aquest i la seva frustració, quan Condé o algun dels seus parents (com el seu germà Conti) decideixen flirtejar amb el poble baix, exasperat per la misèria i la guerra, fos a París o a Burdeos. Em refereixo a les explicacions que ha de donar Joan Josep quan comença a ésser acusat de no oferir un veritable remei al patiment dels pobles o en altres paraules, quan les fulles volanderes l'inculpen de no arribar fins el final en la seva oposició a l'*establishment* aristocratico-cortesà. Joan Josep es justifica llavors escrivint que l'experiència ha provat de quina manera la queixa justa dels pobles pot esgarriar-se per camins violents. Això explicaria el replegament de Joan Josep el 1669. D'allà, en part, que aquest no passi un doble Rubicó que traspassà Condé. Un d'aquests, l'enfrontament obert amb el seu rei, aliant-se –tot i que transitòriament– amb un sobirà d'un altre país³². L'altre, una actitud que podia interpretar-se com un desafiament al sistema social establert, d'hegemonia nobiliària en darrer terme. S'ha arribat a parlar, un xic hiperbòlicament, del terror condeà a París l'estiu del 1652; no podia parlar-se, em sembla, d'un terror joanista a Madrid. Encara que, l'any 1677 quan es convertí finalment en primer ministre, Joan Josep d'Àustria no destituí els seus adversaris més significats enmig d'una explosió de violència.

El Gran Condé, durant aquells anys, des del 1667 en què Joan Josep s'afanava pel poder, tornà a ésser el gran general francès de sa Majestat Cristianíssima i un Príncep de la sang; no menys, però tampoc més. La seva darrera gran victòria, durant la guerra d'Holanda, fou la de Sennef el 1674.

Joan Josep d'Àustria i el Gran Condé moriren relativament aviat, segons les nostres mitjanes actuals. Joan als 50 anys, Condé als 65; però en una situació diversa. Condé estava xacrós des de feia alguns anys i vivia retirat de la vida pública a la seva esplèndida mansió de Chantilly, preludi de Versailles, on oficiava de protector d'artistes i literats. Joan Josep d'Àustria va morir el 1679 en plena activitat política quan havia aconseguit encimbellar-se

31. La fugida novel·lesca, a correuita, de Joan Josep el novembre del 1668, des de Consuegra fins Barcelona, recorda bastant la cavalcada frenètica del Gran Condé el març del 1652 fins a París en la qual des d'Agen (a Guyena, en l'actual departament de Lot-et-Garonne) va recórrer, en menys de 8 dies i dormint una sola nit, al voltant de 500 kms. fins arribar a Chatillon-sur-Loing (Chatillon-Coligny, al sud i no pas lluny ja de l'actual departament de Seine et Marne).

32. El Gran Condé en la darrera carta a Lluís XIV, del 10 de desembre del 1686, li deia: [...] «*J'ai taché de remplir tous les devoirs auxquels ma naissance et le zèle sincère que j'avais pour la gloire de Votre Majesté m'obligeaient. Il est vrai que, dans la milieu de ma vie, j'ai en une conduite que j'ai condamné le premier, et que vous avez eu la bonté de me pardonner*». [...] (*Mémoires pour servir l'histoire de la maison de Condé*, t. 2, París, 1820, p. 334).

al càrrec de primer ministre, afavorit per l'absència a Madrid, a diferència de París, d'un rei amb forta personalitat. El cos de Joan Josep, que no tingué fills legítims ni ningú que s'ocupés expressament de la seva memòria, s'ha conservat ininterrompudament, en el panteó reial d'El Escorial. La memòria del Gran Condé fou glorificada pel seu fill Enric-Juli³³; les seves despulles patiren després els avatars de la còlera revolucionària i després de la Restauració, la seva figura, objecte de valoracions contrastades, va voler ésser rehabilitada pel seu descendent Lluís-Josep.

Joan Josep fou un fervorós creient al llarg de la seva vida, si bé aquesta estigué trufada d'enamoraments poc congruents amb el seu estatus religiós; el Gran Condé exercí de llibertí un llarg temps, abans del retorn a la pràctica catòlica.

Alguns dels valors que els nostres personatges encarnaren, com el prestigi de la milícia i l'hegemonia social de la noblesa, són cosa del passat; altres, com la seva preocupació per la imatge o pel patronatge literari, han recobrat actualitat i vigència en el nostre temps. Sigui com sigui la nostra valoració actual i sempre molt discutible de la seva petjada –ja sigui globalment considerada o en relació amb Catalunya–, del que no es pot dubtar, em sembla, és que les emblemàtiques trajectòries biogràfico-polítiques de Joan Josep d'Àustria i del Gran Condé s'esclareixen i guanyen interès en considerar-les complementàriament.

33 Vegi's Beguin, K.: 1999, p. 344.